

Анотація. В статті раскрыта сутність понять «кризис», «кризисные явления в экономике», исследованы развитие этих понятий и их современная трактовка. Определены основные последствия действия кризисных явлений на состояние предприятия. Обобщены классификационные признаки, выделены основные виды экономических кризисов, охарактеризованы факторы и критерии оценки формы проявления кризисных явлений на предприятиях. Перечислены основные мероприятия, которые предприятие может использовать для противостояния кризисным явлениям в системе антикризисного управления.

Ключевые слова: кризис, кризисные явления, риск, классификация кризисных явлений, формы проявления кризисных явлений.

Summary. The article reveals the essence of concepts “crisis”, “economic crisis investigated”, the development of these of concepts and their modern interpretation. Certain basic results from the action of the economic crisis investigated are on the state of enterprise. The generalized classification criteria and identified the main types of economic crises are characterized factors and criteria for evaluation of forms of crises in the enterprise. Outlined basic measures that an enterprise can apply for counteraction to the economic crisis investigated in the system of management by a crisis.

Key words: crisis, crisis condition, risk, classification crisis, forms of manifestation of crisis phenomena.

УДК 338

Гудзь Ю.Ф.
*кандидат економічних наук, доцент,
завідуючий кафедри фінансів та банківської справи
Донецького національного університету економіки
і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського (м. Кривий Ріг)*

Gudz Y. F.
*Candidate of science in Economics (PhD),
Associate Professor, Chair of Finance and Banking
Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhayilo Tugan-Baranovsky (Krivoy Rog)*

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕРЕРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ АПК STATE REGULATION OF DEVELOPMENT OF ECONOMIC POTENTIAL OF PROCESSING ENTERPRISES (AGRIBUSINESS)

Анотація. У статті узагальнено сутність і значення механізму державного регулювання економічного потенціалу переробних підприємств АПК. Проведено теоретичне дослідження розвитку та основних складових механізму державного регулювання економічного потенціалу переробних підприємств АПК. Викладено основні підходи до формування механізму державного регулювання розвитку переробних підприємств з точки зору його впливу на інституційне середовище підприємств АПК. Запропоновано основні напрями покращення державного регулювання розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК в Україні.

Ключові слова: державне регулювання економічного потенціалу, державна підтримка, переробні підприємства АПК, методи державного регулювання, інструменти державного регулювання.

Вступ та постановка проблеми. Проблеми пошуку ефективних механізмів державного регулювання економічного потенціалу переробних підприємств АПК актуалізуються в національних доповідях з досліджуваної проблематики, щорічних посланнях Президента України до Верховної Ради України, значній кількості аналітичних матеріалів органів державного управління та науководослідних установ. Проте наявні в економічній літературі публікації з досліджуваної проблематики, як правило, стосуються огляду та окреслення загальної проблематики розвитку підприємств. Потребують більш детального вивчення та оцінки конкретні методи та засоби державного регулювання, використання яких спроможне активізувати розвиток економічного потенціалу переробних підприємств АПК.

Сутність державного регулювання в науковій і навчальній літературі зазвичай визначається як система заходів для здійснення підтримуючої, компенсаційної, обмежувальної та іншої регулюючої діяльності держави, спрямованої на створення умов ефективного функціонування ринку та вирішення складних соціально-економічних проблем розвитку національної економіки і всього суспільства. Поширені в науковій і навчальній літературі визначення сутності державного регулювання економіки та механізму цього регулювання певною мірою формальні, не розкривають місце цих феноменів в системі суспільних відносин. Дослідження сутності державного регулювання має виходити з того, що діяльність сучасної держави відображає одночасно надбудовні відносини (політичні та правові відносини, ідеологія і психологія різних соціальних груп або суспільства

загалом, заклади і організації – держава, політичні партії, суспільні організації) та базисні відносини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретично-методичні та прикладні аспекти питань ефективного функціонування, державного регулювання розвитку переробних підприємств АПК та їх економічного потенціалу досліджені в працях багатьох учених-економістів та практиків. Значний доробок у вирішенні цієї проблеми внесли В.Г. Андрійчук, В.М. Бондаренко, М.В. Гладій, Л.В. Дейнеко, С.І. Дем'яненко, М.Ф. Крапивко, М.А. Лендел, М.Й. Малік, В.В. Россоха, П.Т. Саблук. Водночас, попри значні здобутки вчених, залишається недостатньо розкритою та обґрунтованою низка наукових і практичних проблем щодо нарощування економічного потенціалу АПК, не визначена потреба його державного регулювання.

Огляд наукових публікацій показав, що досить глибоко та повно розкрито механізм державного управління в окремих галузях і сферах. Отже, сформувався погляд на механізм державного регулювання підприємницької діяльності, малого бізнесу, зайнятості, регіональної економіки і розвитку територій, інноваційної сфери, банківського сектору, сільського господарства. Однак поза увагою залишився механізм державного регулювання економічного потенціалу переробних підприємств АПК. Сьогодні поки не визначені та не розвинуті теоретичні засади механізму державного регулювання економічного потенціалу переробних підприємств АПК, що обумовлює необхідність більш глибоких досліджень у цьому напрямі.

Метою роботи є аналіз теоретико-методологічних аспектів державного регулювання переробних підприємств АПК, визначення сутності, структури механізму державного регулювання переробних підприємств АПК, розробка його концептуальної схеми.

Результати дослідження. Існують різні підходи до класифікації методів державного регулювання, як правило, поділяють за двома основними ознаками: за формами та методами прямого та непрямого впливу; за способами впливу на правові, економічні, адміністративні. Методи прямого впливу безпосередньо діють на функціонування переробних підприємств через використання таких методів, як, зокрема, нормативно-правові акти, цільові комплексні програми, державні замовлення, квотування, ліцензування. Методи непрямого регулювання регламентують поведінку переробних підприємств на ринку опосередковано через створення сприятливого ринкового середовища, яке дає змогу спрямувати економічну діяльність переробних підприємств на досягнення визначених соціально-економічних цілей. Таке опосередковане регулювання відбувається завдяки впливу на економічні інтереси суб'єктів ринку через застосування інструментів фінансової, бюджетної, грошово-кредитної, інвестиційної, інноваційної та інших складових економічної політики держави. Правове регулювання забезпечується діяльністю держави стосовно встановлення обов'язкових для виконання юридичних правил поведінки суб'єктів права – юридичних та фізичних осіб. Основними вимогами до різних форм правового регулювання є своєчасність, стабільність, повнота, внутрішня узгодженість. Адміністративне регулювання забезпечується використанням методів прямого впливу на поведінку всіх учасників ринку, економічне – переважно методів опосередкованого впливу.

Загальні засади державного регулювання підприємницької діяльності законодавчо закріплені у ст. 42 Конституції України та в ст. 15 Закону України «Про підприємництво», в яких, зокрема, передбачено, що держава законодавчо забезпечує свободу конкуренції між підприємцями, захищає спо-

живачів від проявів несумлінної конкуренції та монополізму в будь-яких сферах підприємницької діяльності.

Дослідження свідчать про те, що властиве сучасній системі агробізнесу державне регулювання не виконує своєї основної функції, тобто не забезпечує справедливих правил гри між основними суб'єктами економічних відносин, не послаблює численних антагонізмів регіонального розвитку, що викликані майновим розшаруванням населення та структурною розбалансованістю аграрного сектору економіки. Окрім цього, наявний інституціональний каркас не сприяє формуванню нової моделі суспільних відносин, що мали базуватися на принципах інноваційності та демократизму [1, с. 11]. Усе це значно гальмує інтеграцію України в міжнародний економічний простір. Увага до інституційних перетворень та неврахування інституціональних особливостей є основним прорахунком під час проведення трансформаційних перетворень, було не враховано трансформаційні можливості економіки, що впливають на потенціал підприємств АПК.

М.Й. Хорунжий вважає, що для того, щоб створити нормальні умови виробничо-фінансової та зовнішньоекономічної діяльності для всіх партнерів АПК, необхідно створити відповідні економічні та господарські механізми. Господарський механізм, як вважає вчений, виражає економічні, юридичні, політичні, морально-етичні відносини управління. Його складовим елементом є економічний механізм, під яким слід розуміти сукупність методів і форм управління виробництвом на основі використання економічних законів і категорій [2, с. 252].

Для вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції рівень виробничих витрат постає дедалі більш важливим інституціональним утворенням, що пов'язано із глобальними умовами конкурентної боротьби за ринки збуту продукції [3, с. 247–248]. В АПК ціни на сільськогосподарську продукцію формуються в умовах, наближених до чистої конкуренції, а ціни на ресурси для агробізнесу – в умовах недосконалої конкуренції. Саме в цьому, за визначенням С.І. Дем'яненка, криються причини багатьох проблем галузі: дисбаланс цін між продукцією АПК і ресурсами, яких воно потребує, необхідність державної підтримки АПК й цінового регулювання, неоднакові рівні доходів й ефективності виробництва в різних галузях [4, с. 47].

Особливу увагу слід приділити детінізації частини доходів переробних підприємств, що виявляється у значній збитковості. Вагомою причиною збитковості є незадовільне виконання державою функцій щодо формування чинного законодавства, покликаного регулювати економічні відносини суб'єктів господарювання. Детінізація можлива лише у разі створення таких умов, за яких невідповідними будуть приховування доходів і створення навмисної збитковості переробних підприємств. Таким чином, нейтралізувати негативні процеси може лише комплексно обґрунтоване державне регулювання розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК.

Згідно з дослідженнями В.Я. Месель-Веселяка навіть за радянських часів АПК в Україні підтримувала держава. У 1990 р. тільки на тваринництво було виділено державних дотацій в сумі понад 6 млрд. крб. Крім того, держава фінансувала витрати на меліорацію, проведення культурно-технічних заходів. Після проголошення незалежності України, вільного ціноутворення для всіх галузей економіки, крім сільського господарства, для якого ціни продовжували регулюватися, обсяг державних заготівель різко скоротився, поглибився диспаритет цін. Варто наголосити на тому, що всі країни світу надають державну підтримку сільському господарству як галузі з сезонним ризикованим виробництвом і надто тривалим більше року

оборотом капіталу. Тому за прикладом багатьох розвинутих країнах світу слід забезпечувати інвестиційну привабливість галузі шляхом державної підтримки [5].

На думку М.Й. Малика та Ю.А. Лузана, від ситуації, що склалася в аграрному секторі, невисокого рівня розвитку інтеграційних відносин потерпають насамперед споживачі, оскільки прибуток, утворений у невиконавчій сфері, використовується посередницьким бізнесом, а тому не може бути інвестований у сільськогосподарське виробництво, що дало б змогу товаровиробникам значно розширити виробництво продовольчої продукції, знизити реалізаційні ціни. Тому розвиток альтернативної структури обслуговування сільського господарства сприятиме встановленню ринкової рівноваги й розвитку конкуренції в інтересах його економічного захисту [6].

Уся історія перетворень свідчить про те, що механізм ринкового регулювання часто замінювався механізмом державного управління аграрним сектором, в основі кожної господарської реформи лежало вирішення проблеми поєднання механізмів державного і ринкового регулювання аграрного сектору, залежно від глибини вирішення цієї проблеми визначалися напрям реформи та очікувані результати її реалізації, до того ж результативність перетворень інституціонального середовища в аграрному секторі залежала від стабільності соціально-політичної ситуації в країні [7, с. 55].

Як відзначають П.Т. Саблук, Г.А. Калієв, В.П. Саблук, В.В. Григоров, В.І. Власов, об'єктивно оцінюючи ситуацію, держава повинна упроваджувати ринкові механізми підтримки аграрного товаровиробника, які використовуються в розвинутих країнах. Так, підтримка сільськогосподарського виробника в США сягає 10% вартості сільськогосподарської продукції, в ЄС – 25%, в Японії – 40%, діють програми підтримки експорту. Засоби, що виділяються для підтримки сільськогосподарського виробника в Україні, мають характер запізнілого, в пасивній викривленій формі відшкодування витрат у зв'язку з невиконанням державою функцій зі створення для сільського господарства економічних правил гри. Україна не стимулює сільське господарство, а, навпаки, живе за рахунок нього [8]. Вивчення світового досвіду формування Програми сприяння розвитку економічного потенціалу переробних підприємств дало змогу умовно поділити їх таким чином:

- 1) програми підтримки розвитку економічного потенціалу підприємств АПК економічно-розвинених країн;
- 2) програми підтримки розвитку підприємств АПК країн-кандидатів ЄС та країн Східної Європи;
- 3) програми розвитку економічного потенціалу підприємств АПК країн колишнього Радянського Союзу.

В програмах першої групи головна увага приділяється підвищенню експортного потенціалу національних переробних підприємств АПК, забезпеченню їх участі у розподілі праці в умовах глобалізації; створенню умов або прямих пільг для експортного потенціалу. В програмах другої групи головна увага приділяється підвищенню ринкової спроможності переробних підприємств АПК, їх капіталізації, доступу до ресурсів у різних формах та росту експортної спроможності. В програмах третьої групи головна увага приділяється росту числа підприємств, зменшенню адміністративних бар'єрів, нормативно-правовому та кадровому забезпеченню розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК. Зрозуміло, що запропоновані заходи для Національної Програми розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК та їх кінцева мета однозначно відповідають програмам третьої групи. Вочевидь, успішна ре-

лізація програм третьої групи приведе до висування на перший план проблем, які зараз притаманні програмам другої програми, а за ступенем успішного розвитку країни – і до проблем, що вирішуються програмами першої групи. При цьому необхідно враховувати, що конкуренція існує не тільки між підприємствами, але й між країнами. І тому та країна, яка зможе раніше інших забезпечити розвиток економічного потенціалу переробних підприємств, отримуватиме додаткові конкурентні переваги, що в умовах глобалізації є вкрай важливими.

Відповідно до базового принципу справедливої конкуренції, який реалізує СОТ, заходи державної підтримки аграрного виробництва, що істотно впливають на умови світової торгівлі агропромисловою продукцією, мають бути обмежені чи скасовані. Для їх ідентифікації серед усього різноманіття регулюючого впливу держави виділяються заходи «блакитної скриньки», заходи «зеленої скриньки», заходи «жовтої скриньки» [9–10].

Заходи «блакитної скриньки» спрямовані на обмеження перевиробництва (що актуально для розвинутих країн), і відносно них також немає обмежень фінансування з бюджету.

Група заходів так званої зеленої скриньки охоплює заходи державної підтримки сільського господарства, що не спричиняють неефективний розподіл ресурсів в аграрній сфері. Ці заходи не спрямовані на підтримку цін виробників. Державні витрати можуть здійснюватись у таких напрямках: наукові дослідження, підготовка та підвищення кваліфікації кадрів, інформаційно-консультатійне обслуговування; ветеринарні та фітосанітарні заходи, контроль безпеки продуктів харчування; сприяння збуту сільгосппродукції, включаючи збирання, обробку і розповсюдження ринкової інформації; вдосконалення інфраструктури (будівництво шляхів, електромереж, меліоративних споруд) за винятком операційних витрат на її утримання; утримання стратегічних продовольчих запасів, внутрішня продовольча допомога; забезпечення гарантованого доходу сільгоспвиробникам, удосконалення землекористування тощо; підтримка доходів виробників, не пов'язана з видом і обсягом виробництва; сприяння структурній перебудові сільськогосподарського виробництва; охорона навколишнього середовища; програми регіонального розвитку. Держава має право фінансувати заходи «зеленої скриньки» у будь-якому необхідному обсязі залежно від можливостей свого бюджету. До заходів «зеленої скриньки» належать також субсидії, обсяг яких складає менше 5% від вартості продукції (незалежно від того, орієнтовані вони на конкретний продукт чи на все виробництво).

До заходів «жовтої скриньки» СОТ відносяться заходи внутрішньої підтримки, що чинять викривлюючий вплив на торгівлю і виробництво, а саме дотації компенсації частини витрат на придбання ресурсів; цінова підтримка; надання виробнику товарів та послуг за цінами, нижчими за ринкові; закупівля у виробника товарів за цінами, що перевищують ринкові; пільгове кредитування сільгоспвиробників за рахунок бюджету, списання боргів; пільги на транспортування сільгосппродукції; витрати лізингового фонду тощо. СОТ не тільки дає змогу визначити ефективність субсидування та підвищення доходів аграріїв, ступінь впливу регулюючих заходів на обсяги виробництва та реалізації сільгосппродукції, її ціни, але й окреслює основні напрями, навколо яких мають зосереджуватись процеси державного регулювання аграрної сфери у високорозвиненій країні.

Так, вимогами СОТ обмежуються менш ефективні з точки зору модернізаційних зрушень заходи підтримки,

котрі чинять вплив лише на суто кількісні параметри діяльності сільгоспвиробників. Натомість заходи «зеленої скриньки», котрі не підпадають під вимоги скасування чи скорочення, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності аграрних виробників за рахунок здійснення інвестицій у стратегічно важливі проекти. Таким чином, використовуючи заходи «зеленої скриньки», держава здатна суттєво активізувати процеси модернізації аграрного сектору країни.

Під «механізмом державного регулювання економіки» розуміють технологію впливу держави на економіку, послідовність її дій в цьому напрямі. Цей «механізм» включає в себе суб'єкта та об'єкта регулювання; мету та завдання регулювання; принципи та методи регулювання; певну послідовність заходів регулювання та контроль за їх виконанням; оцінку наслідків здійснення певних регуляторних впливів держави на економіку.

Взагалі категорія «механізм» трактується як система, пристрій, спосіб, що визначають порядок певного виду діяльності. Вчені виділяють два підходи, що склалися сьогодні до розуміння поняття «механізм». Перший – це організація, налагодження роботи економіки і фінансів. Другий – це «кермо» зовнішнього впливу держави і підприємства на економіку і суспільство. Аргументи на користь другого підходу такі: переробні підприємства АПК не можуть успішно розвиватися без втручання держави, управління економічним потенціалом переробних підприємств неможливе без відповідного механізму, без адекватного цілям і завданням механізму не можна вивести переробні підприємства АПК на траєкторію сталого розвитку.

Механізм державного регулювання розвитку економічного потенціалу переробних підприємств є сукупністю форм, методів і засобів, за допомогою яких державні органи управління, органи місцевої і регіональної

влади впливають на інституційне середовище переробних підприємств з метою отримання бажаних результатів розвитку їх економічного потенціалу.

Сформулюємо основні підходи до формування механізму державного регулювання розвитку переробних підприємств АПК з точки зору його впливу на інституційне середовище підприємств АПК, основні вимоги до якого представлені у табл. 1. Нормально функціонуючий ринковий механізм спроможний самостійно розставити пріоритети у конкурентному змаганні переробних підприємств АПК. Необхідно здійснювати лише дозоване його коригування в межах механізму державного регулювання, адже Дослідження механізму державного регулювання свідчить про різноманітність його варіантів, які враховують особливості державного і політичного устрою, напрями економічного розвитку, традиції регулювання і самоорганізації, стан бюджетної і фінансової, тобто кредитної, системи держави. Водночас вони завжди орієнтовані на нейтралізацію або мінімізацію найсуттєвіших перешкод у розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК, специфічних у кожний даний період, останні чотири роки це ведення гібридних війн на території України з боку Російської Федерації.

Державне регулювання розвитку економічного потенціалу переробних підприємств є створенням і забезпеченням державою правових, організаційних і економічних умов та стимулів для ефективного та усталеного його розвитку. Сутність державного регулювання полягає у забезпеченні рівних можливостей провадження господарської діяльності, мінімізації відмінностей в умовах господарювання малих та великих підприємств. Це означає, що держава не повинна створювати «особливих» умов, такі, що викривляють дію ринкових регуляторів, умови для стимулювання інноваційного розвитку економічного потенціалу переробних підприємств.

Таблиця 1

Інституційний базис державного регулювання економічного потенціалу переробних підприємств АПК

Елементи інституціонального середовища	Вимоги до інституціонального середовища щодо забезпечення розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК
Ринок фінансових ресурсів	– наявність у держави фінансово-кредитних ресурсів для фінансування розвитку переробних підприємств АПК; – державні гарантії під кредити для фінансування пріоритетних видів економічної діяльності залежно від кон'юнктури ринку збуту продукції та експортної діяльності.
Інфраструктура підприємництва	– наявність в структурі державного управління підрозділів, що відповідають за розвиток галузевих напрямів; – наявність бізнес-шкіл, бізнес-інкубаторів галузевого спрямування; наявність галузевої професійної асоціації; – наявність галузевих регіональних фондів підтримки переробних підприємств АПК; – наявність страхових компаній, що спеціалізуються на ризиках в АПК; – наявність розвинутої фінансово-кредитної інфраструктури.
Ринок трудових ресурсів	– наявність компетентних працівників, які мають відповідну освіту; – наявність конкуренції трудових ресурсів для роботи на переробних підприємствах, а також їх матеріальна зацікавленість.
Ринок збуту продукції	– наявність незадоволеного платоспроможного попиту на продукцію переробних підприємств залежно від виду економічної діяльності; – наявність державних замовлень на продукцію переробних підприємств АПК.
Адміністративно-юридичні умови	– наявність комплексного правового підходу, що забезпечує узгоджену процедуру створення, функціонування і розвитку переробних підприємств; – встановлення вимог до мінімального розміру статутного капіталу переробних підприємств; – сприятливий режим оподаткування; – створення правових механізмів системи страхування ризиків; – сприятлива фінансово-кредитна політика держави; – наявність правових гарантій проти відчуження власності.
Соціально-психологічні умови	– престижність роботи на переробних підприємствах АПК у суспільній свідомості; – висока культура організаційної поведінки та ділової етики.

Джерело: досліджено автором

Із наведеного вище визначення державного регулювання випливає, що воно реалізується через його основні методи та інструменти. Методи виявляються у формах управління через взаємодію суб'єктів та об'єктів управління, зв'язки, що між ними склалися. Від уміння їх вибирати та застосовувати залежить ефективність розвитку економічного потенціалу переробних підприємств.

Можна запропонувати класифікацію методів за видами впливу на економічні, управлінські, організаційні і соціально-психологічні, які вважаються основними у механізмі державного регулювання економічного потенціалу переробних підприємств АПК.

Крім цієї ознаки, пропонують також інші: об'єкти впливу, якими вважаються елементи зовнішнього середовища; широта охоплення певного елемента системи розвитку економічного потенціалу переробних підприємств; швидкість отримання результату.

Вартим уваги є підхід до класифікації методів регулювання розвитку економічного потенціалу переробних підприємств, що відображено у табл. 2.

Крім того, важливим доповненням цієї класифікації можуть стати методи державного регулювання розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК різних форм власності, а саме державної, колективної, приватної, де державне регулювання можна представити як забезпечення динаміки відносин власності як відносин володіння, розпорядження і використання.

Таблиця 2

Методів регулювання розвитку економічного потенціалу підприємств

Класифікаційні ознаки	Методи
1. За суб'єктами впливу	Державні, громадські, ринкові
2. За часом дії	Довгострокові, короткострокові
3. За масштабами втручання держави	Загальні, часткові
4. За змістом	Економічні, адміністративні, інституційні
5. За способом прийняття	Правові, неправові
6. За характером дії	Стримуючі, стимулюючі, комплексні
7. За рівнем впливу	Державні, місцеві
8. За об'єктами впливу	Галузеві, функціональні

Джерело: систематизовано автором

Методи державного регулювання ґрунтуються на використанні низки засобів та інструментів державного регулювання. Різниця між ними полягає в тому, що засіб є конкретним способом дії, який є неодмінною умовою для реалізації мети щодо регулювання розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК, а інструмент є комплексним знаряддям для досягнення поставленої мети, який може впливати на підприємство лише опосередковано і має першочергове значення насамперед для органів державного управління. Так, правові методи включають насамперед законодавчо-правові засоби. Квоти, ліцензії, стандарти, норми, податки, кредит, ціни – це, скоріше, економічні засоби регулювання. До адміністративних засобів слід зарахувати різні стандарти, дозволи, нормативи тощо. До інструментів державного регулювання можна зарахувати державні та регіональні програми, трудові баланси, прогнозні показники, бюджетні запити.

Основними засобами регуляторного впливу держави на розвиток економічного потенціалу переробних підприємств

АПК є державне замовлення; ліцензування, патентування і квотування; сертифікація та стандартизація; застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій.

Органи державного управління повинні будувати свої відносини з переробними підприємствами АПК, використовуючи такі інструменти регуляторної політики: податки та кредити, валютне регулювання, мита та квоти, договори на виконання робіт і здійснення послуг для загальнодержавних і місцевих потреб, науково-технічні, економічні, соціальні, загальнодержавні та регіональні програми. Таким чином, саме держава шляхом реалізації цілей спрямованої регуляторної політики в певних сферах може сприяти розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК. Загалом основними методами державного регулювання можна визнати правові закони та підзаконні акти, що регулюють правила поведінки суб'єктів господарювання; адміністративні вказівки, розпорядження виконавчих органів та посадових осіб, які дозволяють, забороняють, обмежують чи нормують окремі види господарської діяльності; економічне макроекономічне планування, державний бюджет, податки, гроші, ціни, заробітну плату.

Крім методів, механізм державного регулювання повинен базуватись на певних принципах, основними серед яких є диференційовано-цільовий підхід і мотиваційна складова; гармонія між поточними і стратегічними інтересами суспільства, корелятивність обсягів допомоги, що надається, і відповідальністю за її отримання; баланс між протекціонізмом і ринковими свободами. Послідовне дотримання цих принципів забезпечить створення багатомірної системи, в якій знайдуть гармонійне сполучення соціально-економічні цілі держави та інтереси підприємств. Основними функціями державного регулювання економічного потенціалу переробних підприємств АПК є такі:

- 1) підтримка та розвиток конкуренції, антимонопольне регулювання;
  - 2) захист прав переробних підприємств і споживачів їх продукції;
  - 3) забезпечення ефективного функціонування переробних підприємств АПК;
  - 4) забезпечення податкових надходжень до всіх рівнів бюджетів від діяльності підприємств АПК.
- Базові компоненти механізму державного регулювання АПК відображені на рис. 1.

Методологічно процес формування механізму розвитку економічного потенціалу переробних підприємств може бути представлений у вигляді певної послідовності кроків:

- 1) аналіз наявних компонентів середовища розвитку економічного потенціалу переробного підприємства АПК;
- 2) виявлення недоліків у компонентах інституціонального середовища, що впливають на ефективність розвитку переробних підприємств АПК;
- 3) аналіз стану та ефективності розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК у регіоні;
- 4) розробка заходів щодо створення сприятливих умов для формування та розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК;
- 5) розробка пропозицій до Стратегії розвитку АПК за видами економічної діяльності;
- 6) розробка галузевих регіональних програм сприяння ефективному розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК України;
- 7) розрахунок витрат на реалізацію програми та її очікуваної економічної і соціальної ефективності;

Форми регулювання					
Інституційне	Бюджетно-податкове	Грошово-кредитне	Антимонополюно-конкурентне		
Цінове	Інвестиційне	Зовнішньоекономічне	Екологічне	Соціально-економічне	
Методи регулювання					
Нормативно-правові	Фінансово-економічні	Адміністративні	Організаційні	Науково-методичні	Інформаційно-освітні
Засоби регулювання					
Державне замовлення	Державне замовлення	Ліцензування	Патентування	Квотування	
Сертифікація	Стандартизація	Застосування нормативів та лімітів	Встановлення державних фіксованих цін (тарифів)	Встановлення граничних рівнів цін (тарифів)	
Встановлення граничних відхилень від державних фіксованих цін	Надання інвестиційних пільг	Надання податкових та інших пільг	Надання дотацій і компенсацій	Надання цільових кредитів	
Підтримка НДДКР та кадрового забезпечення	Закупівельні товарні інтервенції	Планування, прогнозування та програмування	Переконання громадськості (інформування, виховання, роз'яснення та популяризація цілей і завдань аграрної політики)	Субсидування та трансферти	
Сфери регулювання					
Формування правил і процедури входження на ринок і виходу з нього суб'єктів господарювання, їх створення і ліквідації	Установлення дозвільної системи на проведення певного виду діяльності		Збереження та витривання коштів і матеріальних цінностей суб'єктами господарських відносин	Стан і достовірність бухгалтерського обліку та звітності аграрних підприємств	
Свочасність та повнота обов'язкових платежів у бюджеті і державні цільові фонди	Формування правил щодо обсягу і процедури подачі обов'язкової звітності		Додержання суб'єктами господарювання кредитних зобов'язань перед державою і розрахункової дисципліни	Додержання податкової дисципліни та вимог валютного законодавства	
Ціноутворення з питань додержання суб'єктами господарювання державних цін на продукцію і послуги	Товарно-грошові відносини для контролю і обмеження грошових і товарних потоків (включаючи інвестиційну і зовнішньоекономічну діяльність)		Стан конкуренції з питань додержання антимонополюно-конкурентного законодавства	Земельні відносини з використання і охорони земель	
Безпека виробництва, зайнятості і використання трудових ресурсів	Охорона і відтворення навколишнього середовища		Пожежна і санітарно-гігієнічна безпека	Дотримання стандартів, норм і правил, якими встановлено обов'язкові вимоги щодо умов здійснення господарської діяльності	
Функції регулювання					
Формування і відтворення ефективних суб'єктів ринкових відносин	Створення інфраструктури для функціонування ринків землі, матеріально-технічних ресурсів, капіталу	Формування та підтримка системи цін	Формування стійкого попиту на продукти харчування та сільськогосподарську сировину	Забезпечення входження суб'єктів АПК в ролі рівноправних продавців і покупців в систему СОТ	Підтримка оптимальної пропозиції продовольчої та іншої аграрної продукції
Принципи регулювання					
Пріоритетність та аграрний протекціонізм	Системність і комплексність	Передбачуваність і прозорість	Послідовність і справедливність	Зрозумілість та ефективність	Екологічна доцільність

Рис. 1. Базові компоненти механізму державного регулювання АПК

Джерело: розроблено автором

8) реалізація розробленої програми та контроль за її здійсненням.

Для досягнення бажаного розвитку економічного потенціалу переробних підприємств з соціальної та економічної точки зору необхідно знайти його стан, потреби країни та регіонів, на основі яких можна сформулювати

рекомендації щодо пріоритетності інноваційного розвитку видів діяльності переробних підприємств АПК. Ефективне регулювання інноваційного розвитку економічного потенціалу полягає у створенні сприятливого інституціонального середовища для якісного розвитку відповідно до встановлених цілей і завдань на рівні країни і регіону.

Справа в тому, що сфера діяльності переробних підприємств АПК обмежується здебільшого місцевими, локальними ринками, які, на відміну від ринків великих корпорацій, характеризуються великим ступенем стихійності.

Розробка національної і регіональних програм дає регіонам необхідні орієнтири, що дають змогу визначити пануючі тенденції, планувати кількісні і якісні показники розвитку економічного потенціалу переробних підприємств та їх особливе місце в національній економіці.

Науково обгрунтовані регіональні програми мають велике значення в забезпеченні комплексного сприяння розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК. Систему засобів та інструментів державного регулювання можна об'єднати у два напрями: 1) засоби державного регулювання, що включають адміністративні (стандарти, дозволи, ліміти, заборони, обмеження, нормативи, штрафи); економічні (податки, державні інвестиції, закупівлі, субсидії, дотації, кредити, позики, ціни); інформаційні (публікації у засобах масової інформації, документи); 2) інструменти державного регулювання, куди входять законодавчо-правові (закони, постанови, укази); нормативно-адміністративні (розпорядження, рішення, вказівки, накази, інструкції, правила, положення, договори); організаційно-економічні (плани, проекти, державний і місцевий бюджети, державне замовлення, договори, цільові програми, прогнози).

Комплексність полягає в реалізації факторів, що впливають на розвиток економічного потенціалу переробних підприємств на території того чи іншого регіону. Для реалізації ідеологічних засад і визначення конкретних дій щодо розвитку економічного потенціалу переробних підприємств можна запропонувати такі напрями для національної стратегії розвитку АПК:

1) удосконалення нормативно-правової бази для сприяння розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК;

2) формування єдиної державної регуляторної політики сприяння розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК;

3) активізація фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки інноваційного розвитку економічного потенціалу переробного підприємства;

4) сприяння створенню інфраструктури підтримки розвитку економічного потенціалу переробного підприємства АПК;

5) впровадження регіональної політики сприяння розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК.

Із вищевикладеного випливає, що нині необхідні розробка і законодавче закріплення комплексної Програми

для розвитку економічного потенціалу переробних підприємств у масштабах держави, а на її базі слід сформулювати регіональні галузеві програми, які б враховували особливості регіону.

Висновки. Отже, чинне в Україні державне регулювання розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК може включати систему правових засобів (законів, норм, правил, законодавчих актів та нормативно-правових документів); інструменти фінансово-кредитної політики, спрямовані на реалізацію програм підтримки розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК; інструменти інвестиційної та податкової політики, які передбачають економічний вплив держави на новостворені підприємства; засоби державної системи інкубаторів з розвинутою мережею центрів зайнятості, які регулюють рух трудових ресурсів та організують професійну підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів для підприємницької діяльності; засоби системи державного контролю за дотриманням прийнятих та чинних правових, економічних та організаційних умов сприяння розвитку підприємництва.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що в роботі на основі конструктивного осмислення наявних концепцій, підходів та методичного апарату, присвячених питанням економічного потенціалу, здійснено теоретичне узагальнення та розроблено напрями розв'язання важливої науково-практичної задачі щодо формування стратегічних засад державного регулювання розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК. А саме запропоновані методичні підходи до підвищення ефективності регуляторного впливу на сферу АПК, що передбачає такі етапи: визначення цілей державного регулювання; ідентифікація та оцінка факторів регуляторного впливу на економічний потенціал АПК; виділення критеріїв ефективності державного регулювання.

У статті систематизовано шляхи покращення регулювання розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК; сформовано вихідні положення управлінської моделі державного регулювання економічного потенціалу АПК як виду діяльності, сукупності взаємоузгоджених засобів, методів та форм впливу управлінської складової, що дає змогу виробити комплексний підхід до розвитку економічного потенціалу АПК, що корелює з усіма елементами потенціалу, продукує мультиплікативні ефекти макроекономічного зростання і включає сукупність елементів, методів координації, правових норм, за допомогою яких реалізуються підходи до використання та розвитку економічного потенціалу переробних підприємств АПК.

Список використаних джерел:

1. Ревуцька А.О. Трансформація відносин власності в аграрному секторі економіки України / А.О. Ревуцька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : lib.udau.edu.ua/bitstream/123456789/1437/1/ТрансформаціявідносинвласностіваграрномусекторіекономікиУкраїни.pdf
2. Хорунжий М.Й. Організація агропромислового комплексу / М.Й. Хорунжий. – К. : КНЕУ, 2005. – 292 с.
3. Шпикуляк О.Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку : [монографія] / О.Г. Шпикуляк. – К. : ННЦ ІАЕ, 2010. – 396 с.
4. Дем'яненко С.І. Менеджмент виробничих витрат у сільському господарстві : [навч. посібник] / С.І. Дем'яненко. – К. : КНЕУ, 1998. – 264 с.
5. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток форм господарювання в аграрному секторі України (результати, проблеми) / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2006. – № 12. – С. 34–41.
6. Малік М.Й. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК / М.Й. Малік, Ю.А. Лузан // Економіка АПК. – 2010. – № 3. – С. 3–8.
7. Патинін М.А. Аграрний сектор економіки України: механізми державного регулювання : [монографія] / М.А. Патинін. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ «Магістр», 2006. – 320 с.
8. Світове і регіональне виробництво аграрної продукції : [моногр.] / [П.Т. Саблук, Г.А. Калієв, В.П. Саблук, В.В. Григоров, ...]

- В.І. Власов]. – К. : ННЦ Ін-т аграр. економіки, 2008. – 210 с.
9. Domestic Support Boxes / World Trade Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.wto.org/english/tratop_e/agric_e/agboxes_e.htm
  10. FAO Statistical Yearbook 2013: World Food and Agriculture. – Rome : Food and Agriculture Organization of the United Nations, 2016. – 295 p.

Аннотация. В статье обобщены сущность и значение механизма государственного регулирования экономического потенциала перерабатывающих предприятий АПК. Проведено теоретическое исследование развития и основных составляющих механизма государственного регулирования экономического потенциала перерабатывающих предприятий АПК. Изложены основные подходы к формированию механизма государственного регулирования развития перерабатывающих предприятий с точки зрения его влияния на институциональную среду предприятий АПК. Предложены основные направления улучшения государственного регулирования развития экономического потенциала перерабатывающих предприятий АПК в Украине.

Ключевые слова: государственное регулирование экономического потенциала, государственная поддержка, перерабатывающие предприятия АПК, методы государственного регулирования, инструменты государственного регулирования

Summary. The article summarizes the nature and significance of state regulation of the economic potential of processing agricultural enterprises. Theoretical research and development of key components of state regulation of the economic potential of processing agricultural enterprises. The basic approaches to the formation mechanism of state regulation of processing agricultural enterprises and its impact on the institutional environment of agricultural enterprises. The basic directions of improvement of state regulation of the economic potential of processing agricultural enterprises in Ukraine.

Key words: government regulation of economic potential, government support, processors agriculture, methods of state regulation, state regulation instruments.